

paradoxně zůstává nedostatečně prozkoumané. Díky Kubínovi se podařilo shromáždit na jednom místě informace o pramenech, životě a kultu sedmi osob, jejichž život se dotýkal přemyslovských Čech a jež dosáhly světecké úcty, nebo byly alespoň činěny pokusy o jejich svatořečení. Některé z těchto osob se přitom pozornosti netěšily vůbec nebo jenom v nedostatečné míře. Není rovněž sporu, že Kubín přichází s novými nápady (např. prokopské legendy), případně se ujímá starých, avšak dočasně opuštěných řešení (Kristián). Problémem je spíše struktura knihy a její neujasněné cíle a použité metody. Čtenáře v tom utvrzuje jak již vytčená nepřítomnost úvodu, tak narativně vystavěný závěr.

Upozornit je třeba i na výstavbu jednotlivých kapitol. Je pochopitelné, že komplikované dějiny výkladu stemat jednotlivých raně středověkých textů o českých světcích není možné odbýt několika odstavci, nicméně rozbor pramenů a biogramy jednotlivých světců mnohdy zabírají většinu textu a na vlastní analýzu kultu již nezbyvá místo. V pasážích věnovaných historiografii tématu navíc Kubín jednotlivé názory často pouze tlumočí a nezabývá se žádným ze sporů v širším kontextu podobných diskusí o autenticitě (francké letopisy, Fredegerova kronika ad.). Kniha nepřesvědčí patrně ani zájemce o textovou kritiku a stemata legend, neboť nabízí spíše řešení vycházející z autorovy představy „jak to bylo“. Přitom právě spor o Kristiána ukazuje, nakolik je to zrádný postup.

Soudě podle názvu práce, měly být hlavním předmětem Kubínova zájmu kultury svatých, které však příliš prostoru nedostaly, většinou je nově popsán jen „zrod“ kultu. Přitom se nabízí značné možnosti, kam se vydat, což ostatně naznačil i sám autor ve svých studiích o stopách kultu sv. Václava v mimočeských rukopisech. Podobně neprobádaný prostor otevírají i cenné výzkumy Z. Uhlíře. Bohužel tak Kubínova kniha představuje přes veškeré dílčí přínosy nevyužitou příležitost při objasňování historie, úlohy a funkce kultů svatých v českých zemích ve středověku.

DAVID KALHOUS

Maria THEISEN, *History buech reimenweis: Geschichte, Bildprogramm und Illuminatoren des Willehalm-Codex König Wenzels IV. von Böhmen, Wien, Österreichische Nationalbibliothek Ser. nov. 2643, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, Wien 2010*

200 s., ISBN 978-3-7001-6058-8

Soudě podle její bibliografie, rozhodovala se Maria Theisenová na počátku své uměnovědné badatelské dráhy mezi středověkou a barokní specializací. Obzvláště česká medievistika se může radovat z toho, že zvolila první variantu. Ačkoliv se zdaleka nejedná o jednostranně zaměřenou specialistku, řadí se její práce věnované střeoevropské knižní malbě, v nichž se lucemburské epoše dostává zasloužené pozornosti, záhy po svém vydání k základnímu repertoáru odborných knihoven.

Rovněž knižní vydání disertace, napsané pod vedením Michaela Viktora Schwarze a obhájené roce 2004 na vídeňské univerzitě, patřilo k dlouho očekávaným titulům.¹

Po přehledném úvodu, který čtenáře seznamuje s uměnovědným bádáním k vídeňskému rukopisu skladby Willehalm, autorka rozkrývá historické kořeny díla, nastiňuje jeho charakter s důrazem na úsměvnou složku a posléze předkládá obsah původní legendy v hutném nástinu. Neopomíná ani okolnosti vzniku německé veršované skladby a vypočítává jiné iluminované verze. Už v těchto počátečních kapitolách je patrná jedna z hlavních předností knihy – úspornost slov, která však v nejmenším nekoliduje se schopností čtivě a srozumitelně předat podstatu sdělení. Postupně je tak představen jak život Guillauma d'Orange, palatina na dvoře Karla Velikého, jenž je nejspíše Willehalmovým předobrazem, tak proměna jeho památky na uctívaného světce a hrdinného bojovníka s muslimy, oslavovaného v trubadúrských písních, jež byly základní inspirací pro německé básníky. Ač lze místy zalitovat, že není té které otázce věnováno více prostoru, autorka disciplinovaně upozorňuje na badatelské problémy, aniž by se jimi nechala svést od hlavního předmětu svého zájmu. Tím přirozeně zůstává rukopis z knihovny římského a českého krále Václava IV.

Rukopis rytířského románu obsahuje tři skladby, které se od druhé poloviny 13. století vyskytují společně ve formě trilogie. Její jádro, Willehalm, pochází z pera Wolframa von Eschenbach a jeho zadavatelem byl kolem roku 1210 landkrabě Hermann von Thüringen. Wolfram své dílo nedokončil, takže Willehalmovo mládí a závěr života, v němž rytíř vyměnil brnění za mnišskou kutnu, napsali jiní mistři. Epos *Rennewart*, který se věnuje závěru Willehalmova života a kde se dostává značné pozornosti jeho druhu, pokřtěnému muslimskému obru *Rennewartu*, napsal Ulrich von Türheim nejpozději před rokem 1250 za pomoci francouzských předloh markraběte *Otty de Bogner*, zmíněného v kolofonu. Autorka jej ztotožňuje s dolnobavorským vévodou Otou II. Bavorským (s. 30–31), který zdědil po smrti svého polo-voičního bratra Albrechta V. von Bogen (1242) řečené panství Bogen, tedy *Bogner*. Uvedená teorie je pro českého čtenáře o to zajímavější, že se jí posiluje vazba celého opusu na Čechy. Ota byl synem Ludvíka I. Bavorského a Přemyslovny Ludmily, dcery knížete Bedřicha, a tedy neteře Přemysla Otakara I. Pro Ludmilu to byl již druhý sňatek, z prvního vzešel právě Albrecht V. Skrze Otu II. se pak Ludmila stala jednou ze zakládajících postav wittelsbašského rodu, ke kterému patřila i královna Johana, choť Václava IV. v době, kdy byl projednáváný kodex dokončován. Konečně nejmladší epos *Arabel* o Willehalmově mládí napsal mezi lety 1261–1269 Ulrich von Türilin na popud Přemysla Otakara II.

Arabel je s výjimkou titulního listu a folia 2r vyzdoben pouze iniciálami fleuronée s emblematickou výzdobou. Předložená práce se fleuronée důkladně věnuje (s. 35, 64–66) a konstatuje, že tato výzdoba nejen že nebyla vnímána jako levnější a méně hodnotná varianta drobnomaleb, ale že dokonce vznikla, minimálně v tomto

1) Rukopis knihy byl uzavřen roku 2007, předtím vyšly dvě dílčí studie: Maria THEISEN, *An Epic for Kings: History, Pictorial Programme, and Illuminators of the Willehalm Codex for King Wenceslas IV. of Bohemia*, Manuscripta 50, 2006, s. 285–299; Táž: *Geschichtsbilder: Wie Geschichten Geschichte machen. Illustriert anhand der Willehalm-Trilogie für König Wenzel IV. von Böhmen (Cod. S. n. 2643, Wien, ÖNB)*, in: Žena ve člunu. Sborník Hany J. Hlaváčkové, edd. Kateřina Horníčková – Michal Šroněk, Praha 2007, 15–38.

případě, přímo v malířském ateliéru. Na rozdíl od německého jazykového prostředí se česká uměnověda věnuje fleuronée pouze okrajově – snad protože je hodnotí jako písarské kreace, k jejichž uchopení má lepší pojmový aparát kupříkladu paleografie. Tato rezignace překvapuje tím spíše, že právě v Čechách napsal k uvedenému problematice Jan Květ jednu ze základních studií. Důkladnost Marie Theisenové by snad mohla pomoci s českými ledy pohnout.

Výzdoba Willehalma je nejskromnější, ač se jedná o skladbu, která nesporně tvoří jádro trilogie a je také jazykově nejhodnotnější. Za svůj zrod však nevděčí ani českým králům, ani bavorské šlechtě a zdá se, že Václav IV. vědomě upustil od náročnější výmalby, neboť k druhé části necítil žádnou bližší vazbu (s. 40). Přesto je folio 66v s ornamentální iniciálou A(ne), kterou se otevírá Eschenbachův text, hodno mimořádné pozornosti. Vedle celkem předpokladatelné heraldické výzdoby je totiž doslova sumářem emblematické výzdoby Václavových rukopisů, jejíž přesný význam stále vzdoruje obecně přijatelnému výkladu.

Zdaleka nejbohatší je výzdoba třetí, i co do veršů nejrozsáhlejší části s 247 iluminacemi. Pravděpodobně proto byla tato část jmenována na štítku, kterým v raném novověku opatřili hřbet kodexu a který byl, asi ne zcela šťastně, nyní ocitován v titulu publikace. Rennewart měl mít v kasselském exempláři Willehalma nejméně 287 miniatur, a tak v bohatství výzdoby výlučnost cyklu nespočívá. Je však pozoruhodné, že byly bohatě iluminovány pouze Türheimovy verše. Navíc došlo k naprosté marginalizaci v jiných rukopisech obvyklých scén bojů či zajímání pohanů. Značné pozornosti se naopak dostalo politickým projevům a činům věrnosti a manželské lásky, jakkoli milostný akt sám, opět v rozporu se staršími exempláři, nebyl nikdy explicitně zobrazen. Podle Theisenové to odpovídá odlišnému vnímání díla jako takového, které bylo pro Václava IV. reinterpretováno také prostřednictvím již zmíněné emblematické výzdoby. Autorka této problematice věnuje zasloužený prostor (s. 49–61), komplikované látce však byla místy obětována jinde obvyklá přehlednost. V textu je opakovaně zdůrazňován dynastický výklad výzdoby, posílený autorčinou znalostí Václavovy Bible, kde točenice a malé písmeno „e“ byly mj. symbolem manželství (*die Ehe*), věrnosti a dynastických wittelsbaško-lucemburských pout, ale také dokladem Václavovy („W“) oprávněnosti královské hodnosti, která je zaslouženou hřívnou pro dobré, Bohu oddané a na věčnost pamatující panovníky (odtud jiný význam točenice). Přitom dobré manželství je tak v souladu s eposem povýšeno na základní kámen dobré vlády. Ačkoliv není opomenuta snad žádná z dosavadních interpretací a Theisenová diplomaticky obrušuje hroty hodnotících soudů, je zřejmé, že manželský akcent, pro nějž nachází oporu i v textu knihy, a z něj plynoucí politické souvislosti jsou jí nejbližší.

Jednoznačným vrcholem publikace je důkladný umělecko-historický rozbor (s. 62–80), který svými vnějšími znaky nikoliv náhodou připomene katalogy vídeňské Rakouské národní knihovny, na jejichž tvorbě se autorka podílí. Hlavním koordinátorem výzdoby byla dílna, kterou J. Krása nazýval Mistr Willehalma s ateliérem (toto pojmenování je v rukopisu rezervováno pro tvůrce titulního listu eposu *Arabel*, jednoho z pěti v textu blíže definovaných členů dílny), německá literatura jej zve *Siebtage-Meister (-Werkstatt)* po titulním listu Geneze v králově Bibli. Autorka navrhuje, že se zde jednalo o rodinný podnik, a upozorňuje na řadu rukopisů, které

dosud v odborné literatuře plně nezakotvily (namátkou cod. 115/435 z einsiedlnské klášterní knihovny či ÖNB cod. 1390). I v rámci jednotlivých dílen rozlišuje několik rukou a detailní vystižení odlišností jí dovoluje náležitě ocenit výrazně progresivní dílny královského malíře Frany a především Mistra Ezdrášovy knihy (*Esra-Meister*). V těsně navazující kapitole (s. 81–91) se pokouší Theisenová osvětlit otázku dílenského provozu a ideálně také lokalizovat malířské dílny na dobové pražské mapě. Ačkoliv zde nedochází k jednoznačnému závěru, plodnost svého přístupu, podloženého archivním bádáním, prokázala mj. v lednu roku 2012 na přednášce proslovené v Ústavu dějin umění AV.² V otázce datování rukopisu se autorka opírá o kvalitativní rozpon mezi Dílnou Sedmi dnů Stvoření a Mistrem Ezdrášovy knihy; analogie v dochovaném rukopisném fondu umožňují rukopis celkem přesvědčivě vročit do širokého rozmezí let 1386–1400, při vědomí několika odlišných fází vzniku.

Důležitou součástí knihy je několik příloh, z nichž vyniká velmi cenná konkordance rubrik a malířských instrukcí k Rennewartovi v dochovaných rukopisech. Zamrzí, že obrazová příloha, která je nesporně velmi vyváženě komponována, aby mohlo být doloženo co možná nejvíc předložených tezí, nemohla být rozsáhlejší a především kvalitnější.

Je nepochybné, že se Theisenová velmi dobře pohybuje v českém prostředí a je obeznána s domácí produkcí i módními metodickými přístupy. Výtek, které by mohly být vysloveny, je nemnoho. Zvláště v historických reáliích dochází tu a tam k nepřesnostem, např. králova knihovna je situována na Točník, nikoliv na Nový Hrad u Kunratic (s. 39), okolnosti kolem kladrubské opatské volby roku 1393 jsou poněkud zkresleny (s. 52) a zderazská komenda křížovníků Božího hrobu je v návaznosti na matoucí záhlaví v Schubertových *Urkunden-Regesten*³ opakovaně prisuzována augustiniánům-kanovníkům (s. 83 ad.).

Co se stěžejní uměleckohistorické části týče, jedná se o krystalicky čistou prezentaci určitého náhledu na mimořádně složitý okruh otázek, obtížně kdy zcela zodpověditelných. Případná deziderata tak nejsou ani tak dána opomenutím, jako spíše odlišností stanoviska. Domnívám se kupříkladu, že byl neprávem upozádněn kosmologický rozměr symbolů, který zdůrazňovali Diethelm Gersch a Hana Hlaváčková.⁴ Především studie druhé jmenované, ač s nimi lze v některých bodech polemizovat, představují alternativní a výrazně jiný pohled na některé fasety prezentované

2) 31. 1. 2012: Maria THEISEN, *Iluminátoři a jejich sociální vazby v Praze doby Václava IV. 1380–1420*. Prosloveno na Ústavu dějin umění AV ČR v rámci cyklu Středověk v pohybu.

3) *Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens*, ed. Anton SCHUBERT, Innsbruck 1901.

4) Diethelm GERSCH, *Das „e“ in der Wenzelsbibel*, *Kunstchronik* 3, 2004, s. 131–137; Hana HLAVÁČKOVÁ, *Courtly Body in the Bible of Wenceslas IV.*, in: *Künstlerischer Austausch. Akten des XXVIII. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte II*, Berlin 1993, s. 375; TÁŽ, *Kdy vznikla Bible Václava IV.?* in: *Ars longa*. Sborník k nedožitým sedmdesátinám Josefa Krávy, edd. Beket Bukovinská – Lubomír Konečný, Praha 2003, s. 65–80; TÁŽ, *Poznámka k jednomu aspektu historismu v umění jagellonské doby a jeho vliv na interpretaci umění doby Václava IV.*, in: *Doba Jagellonská v zemích České koruny (1471–1526)*, ed. Viktor Kubík, České Budějovice 2005, s. 247–256. K tématu též Milada STUDNIČKOVÁ, *Drehknoten und Drachen. Die Orden Wenzels IV. und Sigismunds von Luxemburg und die Bedeutung der Abzeichen*, in: *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*, edd. Jiří Fajt – Andrea Langer, Berlin – München 2009, s. 377–387.

problematiky. Ostatně, Maria Theisenová je daleka jakémukoliv dogmatickému tvrzení, spíše se snaží předkládat co možná nejširší vějíř řešení, aniž by však alibisticky skrývala vlastní stanovisko.

Fundovaný monografický rozbor kodexu, který u tohoto rukopisu navzdory jeho významu dosud chyběl, a hluboká znalost iluminovaných rukopisů české proveniencce činí z recenzované práce nejen neopominutelnou položku v bádání o rukopisech doby Václava IV., ale také cenný zdroj inspirace pro příští badatele.

TOMÁŠ GAUDEK

Michaela HRUBÁ, *Zvonění na sv. Alžbětu. Odras norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Argo, Praha 2011

411 s., ISBN 978-80-257-0439-4

Ve své aktuální monografii zúročila Michaela Hrubá hluboké znalosti archivních pramenů především ze severozápadních Čech, které využila také u svých předchozích prací.¹ Zvolený úhel pohledu, pevně ukotvený nejen pramenně, ale také s ohledem na relevantní sekundární literaturu (poznámkový aparát bez seznamu pramenů a literatury tvoří sto stran textu), je nutné velmi přivítat, neboť domácí studie zaměřené na neurozené ženy v předmoderní době bychom mohli spočítat takřka na prstech dvou rukou. Můžeme konstatovat, že česká historiografie má v tomto směru dluh, který se publikacím sborníkového typu (aktuálně především *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*)² ani poslední objemné kolektivní monografii (*Žena v českých zemích od středověku do 20. století*)³ nepodařilo dosud vyrovnat. Tato skutečnost je o to překvapivější, že již v první polovině minulého století jim několik na svou dobu progresivních studií věnovala Anna Císařová-Kolářová.⁴

Michaela Hrubá se navíc zaměřila na působení žen především v oblasti „veřejného života“ sledovaných městských komunit, což je bez nadsázky pole neorané, neboť dosud byla aktivita neurozených obyvatelek Koruny české v domácí

1) Michaela HRUBÁ, *Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech*, in: *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 7–34; TÁŽ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002; TÁŽ, *Peruc a okolí v proměnách času*, Ústí nad Labem 2008.

2) *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*, edd. Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNÍKOVÁ – Kateřina ČADKOVÁ, Pardubice 2006.

3) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, edd. Jana BUREŠOVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Milena LENDEROVÁ – Eduard MAUR, Praha 2009.

4) Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915; TÁŽ, *Žena v Jednotě bratrské*, Praha 1942; TÁŽ, *Posluchačky v kapli Betlémské*, Praha 1947.